

UNIVERSITATEA
LUCIAN BLAGA
— DIN SIBIU —

Școala doctorală de Filologie și Istorie

Domeniul de doctorat: ISTORIE

TEZĂ DE DOCTORAT

SPIRITUALITATE, MIT ȘI PATRIMONIU ÎN ȚARA FĂGĂRAȘULUI

Doctorand:
Gheorghe FARAON

Conducător de doctorat:
Prof. univ. dr. Zeno Karl PINTER

CONCLUZII GENERALE

Lucrarea cuprinde în final un număr de șase capitole – în primul dintre ele se face referire la istoricul cercetărilor; următorul este destinat cadrului fizico-geografic și istoric al acestei zone: cel de-al treilea este dedicat începuturilor vieții spirituale la românii din Țara Făgărașului și evoluția acesteia până la Reforma luterană din 1517; al patrulea reflectă evoluția vieții spirituale a făgărășenilor de la Reformă (1517) până la Edictul de Toleranță a lui Iosif al II-lea (1791); al cincilea este dedicat construcțiilor lăcașelor de cult în Țara Făgărașului – cele săpate în piatră, urmate de perioada celor construite din lemn, ultima fiind dedicată construcțiilor de zid; în capitolul al șaselea au fost prezentate o serie de mituri, legende și obiceiuri populare culese din zonă.

În anexe sunt inserate un repertoriu arheologic al Țării Făgărașului, un ghid de bune practici privind conservarea patrimoniului bisericesc făgărășean, un tabel cu bisericile făgărășene adus la zi și o ultimă parte cu referire la imagini și planuri ale bisericilor post-brâncovenești din zonă.

Pentru a desemna din punct de vedere geografic, dar și istoric, zona Făgărașului, au fost folosite în decursul timpului mai multe denumiri. Cea mai veche denumire este Terra Blachorum (1222), câțiva ani mai târziu utilizându-se termenul de Terra Fogoras (1231), iar în secolul al XV-lea apare sub denumirea de Țara Oltului. Termenul de „*țară*” provine din mediul românesc, celălalt fiind preluat după numele Oltului, principalul râu care traversează regiunea. Concomitent a fost folosită și denumirea de Țara Făgărașului, mai ales în documentele ardelene.

Astfel în perioada modernă în scrierile istorice se folosea termenul de Țara Făgărașului, pe când în cele geografice și etnografice era utilizat termenul de Țara Oltului.

Din punct de vedere geografic, Țara Făgărașului se încadrează în următoarele limite: la nord Podișul Transilvaniei, la vest valea Oltului, în sud creasta alpină a Carpaților, iar în est culmile Munților Perșani.

Din punct de vedere istoric, se învecina la sud-est cu Țara Bârsei, care avea centrul administrativ la Brașov, la sud, peste crestele Carpaților, cu Cumania, cum era cunoscut acel teritoriu (viitoarea Țara Românească), în vest și nord cu Universitatea Săsească, cu centrul la Sibiu, iar în nord-est, în Podișul Transilvaniei, cu zona secuiască (Trei Scaune), cu centrul la Târgu Secuiesc.

În legătură cu numele Făgăraș, au fost vehiculate patru variante cu posibile explicații legate de proveniența acestuia. Cert este că cele mai răspândite și cunoscute forme folosite sunt cele de „Fogaras” și „Făgăraș”.

În arealul făgărășean regăsim un număr de 64 de localități, precum și alte câteva dispărute, una dintre ele fiind Săliște, atestată în secolul al XIII-lea, importantă din punctul nostru de vedere.

Din analiza geografică făcută asupra acestor sate putem delimita acest teritoriu în trei subzone. Partea de sus, cea estică, cuprinsă între Olt, Munții Perșani și Valea Șincii (Șercăii), unde găsim aliniamente cu două localități. Partea centrală, cuprinsă între Olt, Valea Șincii, Munții Făgăraș și Valea Sâmbetei, pe zona în care extensiunea dintre Olt și munte este la limită maximă, unde pe cursul apelor găsim aliniate câte 4-5 localități. Partea de jos, cea vestică, între Olt, Valea Sâmbetei, Munții Făgăraș și Valea Porumbacului, cu aliniamente de câte două sate. Acestea erau cunoscute în zonă ca aliniamentele „de Jos” – spre Olt și „de Sus” – sub Munte.

Continuând analiza am remarcat faptul că o parte din aceste sate sunt *pereche*, desemnate de locușii „de jos” – „de sus” (Porumbacu în vest, Arpașu, Ucea, Viștea, Sâmbăta, în zona centrală Veneția și Comăna, în nord-est) sau atributele „mari” – „mici” (Berivoi și Voievodeni) și „veche” – „nouă” (Șinca); ultima categorie este a satelor derivate cu ajutorul sufixelor diminutive „-ița” (Șercaia cu Șercăița) și „-ișoara” (Cârța cu Cârțișoara).

Un alt aspect specific zonei este faptul că o parte dintre localități au numele la plural. În partea de sus localitatea Perșani, în zona centrală Ileni, Hârseni, Mărgineni, Săvăstreni, Dejeni, Săsciori, Iași, Voievodeni și Berivoi (i), având în vedere că sătenii numeau cele două sate Berivoii Mari și Berivoii Mici, iar în partea de jos Corbi.

Din studierea datelor legate de documentele secolelor XIV-XV, rezultă că hotarele satelor erau deja stabilite. Toate aveau aceeași componență: „*vatra satului, pășuni, pământ arabil, ape, păduri și munți*”. Acest tipar se poate observa chiar mai devreme, încă din secolul al XIII-lea, în descrierea pe care o găsim în actul de danie primit de călugării cistercieni de la Cârța în 1223: „*acel pământ al românilor aflat între apa Arpașului și a Cârței, mergea de la Olt și până la crestele munților*”. Toate acestea se regăsesc în componența multora dintre localități până în zilele noastre.

O altă problemă care se ridică este legată de sensul în care s-a realizat forma de organizare a satelor de Jos și de Sus. După toate cercetările predomină ideea că roirea a fost realizată de cele mai multe ori de jos în sus, pe axa nord – sud, cu excepția localităților Voievodeni și Berivoi, în care exodul s-a realizat în lateral.

Din punct de vedere al reliefului, ansamblul morfostructural și orometric al Țării Făgărașului este diferențiat în trei unități: munți, depresiune și dealuri. Amplitudinea hipsometrică (diferența de nivel) este maximă (2.544 m) pe vârful Moldoveanu și minimă (400 m) în talvegul Oltului, în aval de Ucea de Jos.

Relieful muntos ocupă aproximativ 35% din suprafața zonei, iar cel depresionar și deluros circa 65%. Juxtapunerea masivului muntos cu șesul depresionar creează contraste altimetrice și clinometrice, scoțând mult în relief acest masiv, afirmându-l spectaculos în peisaj.

Teritoriul Țării Făgărașului se încadrează în clima temperat continentală, cu influențe oceanice din vest, iar pedoclimatic în zona III – răcoroasă-umedă. Temperatura medie anuală este de 6-9° C. Temperatura medie a lunii celei mai calde, iulie, este de 18° C, iar a lunii celei mai reci, ianuarie, este de -5° C. Numărul mediu al zilelor de vară este de aproximativ 50 pe an, iar numărul mediu al zilelor de iarnă este tot de aproximativ 50 pe an.

În Țara Făgărașului se disting mai multe zone floristice, condiționate de diversitatea geomorfologică și pseudo-climatică. Formele de relief caracteristice, muntele, depresiunea și șesul accentuează contrastele de vegetație.

Fauna zonei este considerată una din cele mai variate de pe teritoriul țării noastre, aici regăsindu-se toate cele patru mari categorii: animale, păsări, pești și reptile. O mențiune trebuie făcută cu privire la faptul că și animalele sunt specifice formelor de relief caracteristice: muntele, depresiunea și șesul.

Creșterea animalelor a fost una din îndeletnicirile de bază ale locuitorilor, alături de agricultură și vânătoare. Încă din cele mai vechi timpuri ei au crescut animale, atât pentru a-i ajuta la diferite munci ale câmpului și la tracțiune, precum boii și caii, cât și pentru hrana proprie, cele mai răspândite animale crescute fiind oile și caprele, de la care se foloseau lâna, laptele și carnea, porcii și iepurii domestici, de la care se foloseau carnea și pielea, și nu în ultimul rând vacile și bivoli, de la care se folosea laptele, carne și pielea.

Dintre păsările domestice crescute enumerăm: găina, rața, gâsca, curca, de la care se foloseau ouăle, carnea și penele (puful).

În ansamblu, resursele de apă ale zonei sunt considerabile și pot aduce o contribuție substanțială la satisfacerea necesarului de apă al țării, deci din acest punct de vedere zona stă destul de bine.

Țara Făgărașului, prin așezarea sa geografică, a fost prinsă în importanta rută de circulație care tranzita sudul Transilvaniei, între valea Mureșului și depresiunea Brașov, pe o lungime de 80 km.

După cucerirea romană a Daciei și organizarea ei ca provincie a Imperiului Roman, au fost construite o serie de căi de acces care traversau întreaga provincie. În zona Făgărașului, principalul drum roman era situat pe partea dreaptă, de-a lungul Oltului, pe fâșia de interferență dintre Depresiunea Făgărașului și Podișul Hârtibaciului. Drumul roman a fost reconstituit pe sectorul dintre castrele de la Boița și Rucăr, pe o lungime de 48 km și două aliniamente: unul orientat SE-NV, de 18 km, între Boița și Săcădate, celălalt orientat V-E, între Săcădate și Rucăr, cu lungimea de 30 km. În continuare drumul roman urma traseul pe la nordul Oltului, prin localitățile Voila, Dridif, Făgăraș, Șona, Hălmeag, Ticușu Nou, Crihalma, Ungra; până în dreptul acestei localități drumul mergea pe partea dreaptă, aici traversează Oltul pe un pod de lemn, pentru a ajunge în stânga la marele castru de la Hoghiz. Lungimea totală a sectorului era de 45 km. La fel ca în sectorul anterior, și pe lungimea acestuia găsim două aliniamente: de la Voila la Hălmeag, pe o distanță de 25 km, cu orientarea V-E, iar de la Hălmeag la Hoghiz are o lungime de 20 km și este orientat N-E. Astfel, lungimea celor două tronsoane de drum roman de la Boița la Hoghiz era de aproximativ 95 de km.

Trebuie remarcat că în perioada medievală drumurile sau căile comerciale nu au mai beneficiat de atâta atenție ca în perioada romană. Acum, din punct de vedere juridic, putem distinge în zonă două astfel de tipuri de rețele rutiere: drumurile țării sau drumurile mari cu vămi, cu alte cuvinte rutele oficiale, și restul căilor de acces. În cea de-a doua categorie intrau plaiurile, potecile, drumurile interzise sau căile piezișe.

Odată cu ajungerea în zonă a hospites regni (oaspeți regali), adică a sașilor, s-au putut reconstitui cele trei rute pe care s-a presupus că aceștia au ajuns în Țara Bârsei. Ultima rută privește direct zona noastră, pentru că ea străbătea pădurea de la Șercaia spre Codlea. Ruta fiind folosită mai des în secolul al XIII-lea, era cunoscută sub numele de Sachsenweg. Mai târziu, pe această rută se va stabili drumul care făcea legătura dintre Țara Bârsei și Țara Oltului. Drumul va fi cunoscut sub denumirea de Drumul Țării, Drumul Mare sau Drumul Făgărașului și avea următorul itinerar: de sub dealul Sprenghi, din drumul Branului, se bifurca spre vest Calea Făgărașului, multă vreme acest sector fiind denumit și Drumul Ghimbavului, așa cum apare în anul 1548. Traseul trecea pe lângă Ghimbav, traversând Ghimbășelul pe podul de piatră, apoi mai departe trecea peste apa

Bârsei pe la locul cunoscut sub numele de „*bei der Furt/la Vad*”, aici fiind locul de intersecție cu hotarele localităților Ghimbav, Codlea, Râșnov și Vulcan. Din acest punct se trecea de Codlea, apoi se îndrepta spre Țânțari/Dumbrăvița Bârsei, apoi mai jos Vlădenii. De la aici traversa pădurile din zona Muscelor Perșanilor. Această parte a drumului era podită pe sectorul Spinarea Lungă, dincolo de cumpăna apelor, care apare sub denumirea de „*grosse Gescheide*”, pe la vest de râul Debran, până aproape de Perșani, de unde coboară la Șercaia. Acesta era cel mai important drum comercial ce făcea legătura cu Țara Bârsei.

O serie de poteci treceau peste Carpați, ducând spre Țara Românească. În hărțile medievale sectorul Munților Făgăraș apare sub denumirea de Munții Cârței. Deși condițiile meteo, clima și relieful creau condiții dificile, acestea nu au fost un impediment pentru locuitorii zonei, ci dimpotrivă au constituit mai repede o favoare, prin împiedicarea controlului eficient asupra acestor poteci al autorităților. Existau nu mai puțin de 15 poteci ce plecau din zona făgărășeană și treceau muntele în Țara Românească.

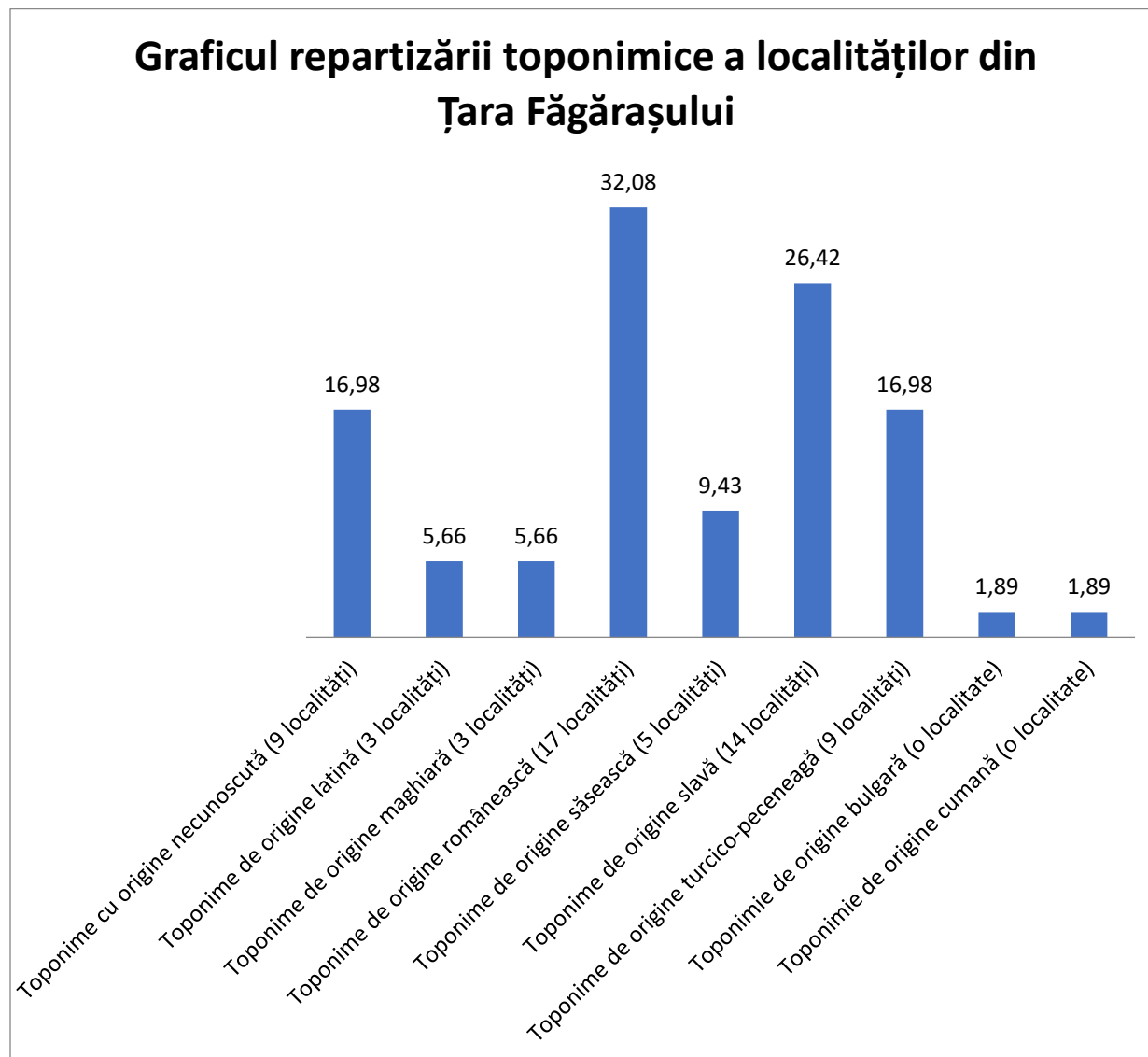
Un loc important în demersul nostru îl are toponimia zonei pentru că pe aceasta se va baza una din demonstrațiile importante legate de această teză. Astfel, am încercat identificarea toponimelor legate de numele localităților făgărășene, clasificându-le după origini: toponime de origine necunoscută, latină, maghiară, pecenegă, românească, săsească, slavă, bulgară, turcă, bulgară și cumană.

Toponime cu origine necunoscută (9 localități)	16,98%
Toponime de origine latină (3 localități)	5,66%
Toponime de origine maghiară (3 localități)	5,66%
Toponime de origine românească (17 localități)	32,08%
Toponime de origine săsească (5 localități)	9,43%
Toponime de origine slavă (14 localități)	26,42%
Toponime de origine turcă (9 localități)	16,98%
Toponime de origine bulgară (o localitate)	1,89%
Toponime de origine cumană (o localitate)	1,89%

1	Cârța		13.20	13.20%
2	Părău			
3	Perșani			
4	Scorei			

5	Șinca			
6	Vad			
7	Veneția			

Despre aceste șapte localități trebuie spus că există mai multe variante legate de originea numelui, de aceea au fost înscrise separat.

Pornind de la numele și semnificația anumitor localități, putem demonstra existența în zona noastră a două centre de putere slavă. Primul se afla în partea de sus a Țării Făgărașului – Șinca, Ohaba și Săliște (localitate dispărută astăzi), toate trei fiind situate pe Valea Șincii: Săliște are semnificația de „centru social politic și religios”; Ohaba are înțeles de „moșie ereditară inalienabilă,

scutită de impozite și de alte prestații”; Șinca are semnificația de „sat deținut de oamenii (fii) Khanului (conducătorului)”. Deci, aveau toate atributele unui centru de putere de unde nu lipsea conducătorul, centrul administrativ, moșia și centrul religios. În imediata lor apropiere se găsesc și alte localități cu descendență slavă: în est Perșani (*Pērša*), în nord Părau (Debran, Дѣврѣ) și Veneția, iar spre nord-vest Mândra (Мандрѣ).

Al doilea centru era localizat din punctul nostru de vedere în zona centrală, pe Valea Brezei, unde găsim localitățile Voivodeni, Voila și Berivoi. Acestea au în componența lor silaba „voI”, care are legătură cu frunțașii militari (conducători). La Voivodeni ar fi putut fi chiar centrul de conducere al acestora, deoarece în toponimia satului Voivodeni Mici apare locul numit „*la cetate*”. Deși în general se crede că are legătură directă cu Negru Vodă, este totuși posibil ca locul să își ia numele de la un centru fortificat mai vechi, aparținând tocmai acestui centru slav. În imediata apropiere se găsește și localitatea Berivoi, care în acest context poate avea semnificația de locul unde s-a desfășurat o bătălie. În apropierea celor trei localități se mai află Pojorta (care are semnificația de loc pârjolit), Breaza, Lisa și Ludișor, iar ceva mai jos Cârța. Din analiza acestor denumiri se poate concluziona că putem avea de a face cu un centru de putere din care nu lipsesc conducătorul, războinicii, domeniul sau moșia, realizate prin pârjolirea cu foc a terenului. Observăm că acestea aveau toate atributele unei posesiuni sau al unui centru de putere.

Cert este că toate numele acestor sate au rezonanțe slave și sunt așezate în partea de munte a zonei, deci conform hărții (vezi mai sus) centrul de putere al slavilor din zona Făgăraș l-am putea încadra geografic între localitățile Veneția, în nord, venind spre est pe sub Munții Perșani până pe Valea Șincii, iar de aici spre sud-vest, trecând pe Valea Brezei, până la Cârța. Cercetarea arheologică viitoare poate oferi noi date pentru lămurirea subiectului.

Această formațiune politică a slavilor a putut sta la baza viitorului voievodat făgărășean din secolele următoare.

Despre descoperirile arheologice din Țara Făgărașului putem spune că au atins toate epocile istorice, iar pentru orice detalii se găsesc referințe în anexa atașată la finalul lucrării sub forma unui repertoriu arheologic.

Într-un scurt istoric al zonei, facem referire și la situația geo-politică din perioada migrațiilor, trecând apoi spre epoca de apariție în secolul al XII-lea al unui voievodat făgărășean. După cum am precizat, credem că acesta s-a bazat pe vechea organizare slavă din zonă. Dezvoltarea sa a fost marcată de construcția în următoarele secole a fortificațiilor de la Făgăraș

(sec. XII-XIII), Comăna de Sus (sec. XIII) și Breaza (sec. XIII-XIV), fiind probabil ca acest sistem defensiv să fie completat și de cetatea de la Avrig (sec. XIII).

Odată cu mențiunea scrisă (1222) a zonei se certifică faptul că avem de-a face aici cu o organizare statală de sine stătătoare, reîntărită apoi în 1291, când domeniul de la Sâmbăta și Făgăraș au fost redat Magistrului Ugrinus, care era un apropiat al regalității maghiare, făcând parte dintr-o familie nobilă și influentă a timpului, familia Csák. Din acest moment nu mai există nici o incertitudine cu referire la existența domeniului.

Următoarele etape referitoare la istoria zonei sunt legate de stabilizarea raporturilor dintre Țara Românească (noul stat apărut în jurul anului 1290) și regalitatea maghiară. Acest moment s-a realizat în timpul voievodului Vladislav Vlaicu (1364-cca. 1377) și a regelui maghiar Ludovic cel Mare (1342-1382). Pentru o perioadă cuprinsă aproximativ între anii 1368 și 1462 Țara Făgărașului va intra sub autoritatea voievozilor din Țara Românească, sub formă de „*feudă*” primită din partea regalității maghiare.

După această dată, domeniul Făgărașului, în calitate de posesiune regală, va fi dăruit și își va schimba posesorii destul de des: Universitatea săsească (1469-1503), cu excepția perioadei 1480-1483 când intră sub autoritatea boierului Udriște. În 1502 va fi revendicat de Radu cel Mare (1475-1508), domn al Țării Românești, fără să-l primească, iar în 1504 va intra în posesia nobilului Ioan Bornemisza.

După dezastrul de la Mohács din 29 august 1526 și crearea voievodatului autonom al Transilvaniei, sub suzeranitate otomană, Țara Făgărașului a intrat pentru o lungă perioadă de timp sub autoritatea principilor ardeleni.

În 1529 primea statutul de „*liber baronatus, Liberii Domini et Comitatus*” din partea regelui Ungariei, Ferdinand (1526-1564), și împărat al Sfântului Imperiu Roman (1558-1564). Acest statut va aduce mari avantaje din punct de vedere militar, beneficiind de steag propriu de luptă, din punct de vedere juridic va dispune de scaun propriu de judecată, legi proprii și dreptul de paloș, iar din punct de vedere economic tot venitul era încasat de stăpânul domeniului și nu de stat.

O altă particularitate cu privire la stăpânirea domeniului este legată de faptul că, datorită importanței strategice, a trăinicieii zidurilor cetății și al avantajelor economice amintite mai sus, domeniul și cetatea vor fi trecute ca zestre soțiilor principilor Transilvaniei. În această etapă domeniul a fost stăpânit, cu intermitențe, de șase principese: Ana Nadasdy (1541-1451), soția lui

Ștefan Mailat; Maria Christierna (1595-1599), soția lui Sigismund Báthory; Doamna Stanca (1599-1601), soția lui Mihai Viteazul; Ecaterina de Brandenburg (1602-1644), soția lui Gabriel Bethlen; Zsuzanna Lorántffy (1630-1660), soția lui Gheorghe Rákoczy I și Anna Bornemisza (1663-1688), soția lui Mihail Apafi I.

Despre începuturile vieții creștine în zona carpato-danubiano-pontică există o întreagă literatură de specialitate, cu păreri pro și contra aduse atât de specialiști români, cât și de cei străini. După o scurtă trecere în revistă a autorilor respectivi, ne raliem ideii conform căreia pentru perioada secolelor I-III nu putem demonstra cu certitudine răspândirea noii dogme creștine pe larg în aceste regiuni, însă există premise care ar putea fi luate în calcul pentru a presupune că în cazuri izolate existau și indivizi care au luat cunoștință sau au intrat în contact cu creștinii.

Din secolul al IV-lea situația se schimbă radical, dacă luăm în calcul factorul lingvistic, limba latină vulgară, folosită de populația romanizată de pe teritoriul fostelor provincii ocupate de romani. În sprijinul acestei idei vine numărul mare al termenilor latini uzitați în terminologia bisericească ortodoxă. Toate acestea ne conduc la ideea că terminologia creștină de origine latină din limba română demonstrează că populația daco-romană, dacă nu în totalitate, o mare parte a ei a fost creștinată până spre sfârșitul acestui secol.

Din punct de vedere al vieții religioase în următoarele două secole, putem vorbi despre o extindere a influenței în Europa a Romei creștine și a episcopului de Roma, care va deveni în această perioadă Pontifex Maximus. Despre creștinismul emanat de la Roma, putem spune că va deveni latin din momentul în care a fost abandonată componenta grecească, credem noi undeva în secolul al VIII-lea, acest creștinism latin fiind adoptat de majoritatea regatelor din Occident. În Orient, creștinismul se individualizează treptat cu ajutorul Bisericii grecești, elenizându-se, iar teritoriile din nordul Dunării vor intra direct sub influența și jurisdicția acesteia.

Am trecut în revistă descoperirile arheologice cu privire la obiecte cărora le-a fost atribuit un caracter creștin. Ele au fost descoperite pe întreg arealul fostului Imperiu Roman. Ajungând cu ele până în zona Făgărașului, chiar dacă nu putem susține cu certitudine răspândirea pe scară largă a creștinismului în secolele II-III, putem însă afirma fără să greșim că persoane izolate au cunoscut sau chiar au practicat noua religie.

Din secolul al IV-lea găsim primele piese cu caracter creștin și în zona făgărașeană, fiind completate de descoperirile monetare cu caracter bizantin de la Cincșor și Comăna de Sus. Tot aceleași perioade îi corespunde și îngroparea tezaurului de la Hoghiz-Ungra, datat pe la sfârșitul

secolului al IV-lea, care trebuie pus în legătură cu popoarele migratoare care au trecut pe drumul ce făcea legătura dintre Valea Oltului și cea a Târnavelor. Un alt argument în susținerea acestei idei este legat de distrugerea unei locuințe prin incendiere la Ungra. Pe baza acestor descoperiri rezultă că această zonă a intrat sub sfera de influență bizantină. Dacă luăm în calcul și înființarea în secolul al V-lea a Episcopiei de la Serdica (Sofia), atunci putem avansa ideea că din punct de vedere bisericesc zona a primit aceeași influență.

Secolele IX-XI au adus o schimbare majoră în Transilvania și anume venirea maghiarilor, care în secolul X se creștinează în ritul catolic. Odată cu consolidarea puterii lor în Ardeal și zona noastră a intrat sub influența creștinismului occidental.

Din secolul al XI-lea putem vorbi de o organizare clară din punct de vedere bisericesc a Transilvaniei, prin apariția unui episcopat, cu sediul la Alba Iulia, aproximativ în anul 1099, iar după încă o sută de ani apare organizarea bisericească a sașilor, ale cărei baze sunt puse în 1191, fiind așezată sub directa oblăduire a Curiei papale. Sub jurisdicția acesteia intra și teritoriul situat dincolo de Olt, până la Valea Hârtibaciului, deci în proximitatea Țării Făgărașului.

În cetatea de la Comăna au fost descoperite două fragmente ceramice pe care apar, pe una, o cruce latină, iar pe alta, una grecească, ele fiind considerate ca mărci de olari, însă noi credem că ele pot dovedi caracterul creștin al celor care ocupau această fortificație.

La Breaza, deși nu avem un material arheologic care să poată fi încadrat în categoria pieselor creștine, în cadrul cetății a fost descoperită o clădire ce avea scop religios, o capelă ce este datată ceva mai târziu decât cetatea propriu-zisă, spre secolul al XIV-lea, și unde s-a păstrat toponimul „*La Rugă*”.

Pe plan istoric se desfășoară ofensiva regatului maghiar spre sudul Carpaților, care s-a împletit cu politica papalității de a-și extinde autoritatea și spre teritoriile extracarpatiche. Prezența ordinelor militare cavalierești în Transilvania în secolele XII și XIII, a Ioaniților în Țara Severinului (1247) și a Teutonilor în Țara Bârsei (1211-1225), precum și a diferitelor ordine călugărești misionare – premonstratensii, atestați în 1234-1235 la Sibiu și Brașov, cistercienii, care înființează mănăstirea de la Cârța între 1205-1206 și posibil la Brașov, între 1202-1228, dominicanii care înființează mănăstiri la Sibiu și Alba înainte de marea invazie tătară și în Bistrița, Sighișoara, Vințu de Jos până în 1303, și franciscanii, care înființează mănăstiri în 1268 la Bistrița și 1300 la Sibiu –, trebuie văzute ca obiective realizate în marele plan al papalității de a se impune în aceste părți ale regatului maghiar.

În secolul al XIII-lea noua graniță regală ajunge pe linia Carpaților și include zona Făgărașului, din punct de vedere religios această nouă delimitare fiind cunoscută sub numele de frontiera Cristianis.

Revenind la partea de nord-vest a Făgărașului, teritoriul de la poalele Munților Perșani a intrat după cum am văzut în componența teritoriului primit de teutoni. Astfel, localitățile de la Hălmeag-Șercaia și până la Hoghiz au aparținut de Țara Bârsei. În anul 1235 sunt amintiți mai mulți preoți catolici: Herman și Gerlac din Serca/Șercaia, Bernard din Debran/Părău, Conrad din Venetiis/Veneția, Nicolae din Cormosbach/Kormosbach/Racoș și Gotfrid din Aqua Calida/Hoghiz.

Astfel, credem că în această perioadă Țara Făgărașului se afla în cea mai mare parte sub influența civilizației bizantine, excepție făcând teritoriile ocupate de teutoni și de cistercienii de la Cârța, care se aflau sub influența civilizației occidentale catolice. Existența unor conflicte între cele două lumi este marcată de atacurile schismaticilor asupra mănăstirii de la Cârța.

Trecând spre planul spiritual odată cu apariția mănăstirilor de la Cârța, Hoghiz, Perșani-Vlădeni și a presupusei mănăstiri de la Șercaia, în peisajul făgărașean putem spune că începe și monahismul atestat documentar, în speță de orientare catolică.

Viața bisericească românească din Țara Făgărașului, cel mai probabil își are rădăcinile în vechiul centru al populației slave, care au ocupat începând cu secolul al VIII-lea zona. Practic, între 1366 și 1464 biserica românească din zonă se afla sub înrâurirea Mitropoliei de la Târgoviște și aparținea Episcopiei de Râmnicu Vâlcea.

În secolul al XVI-lea sunt consemnate următoarele mănăstiri ortodoxe: la Scorei, la Șinca Veche și probabil complexul monahal de la Comăna.

Secolul al XVI-lea va aduce o nouă schimbare majoră din punct de vedere religios, din 1517, pe plan european, dezvoltându-se cu o amploare nebănuită Reforma protestantă, noul curent ce viza Biserica Catolică.

Unele etnii din Transilvania au îmbrățișat rapid noul curent, sașii din Brașov luând primii contact încă din 1519. Disputa s-a accentuat în Transilvania și datorită mediului politic, unde era în curs de desfășurare conflictul pentru ocuparea tronului principatului dintre regele Ioan Zápolya, de orientare protestantă, și Friederich de Habsburg, de orientare catolică.

Noua doctrină protestantă va lua avânt în Transilvania. Pe fondul creșterii numărului protestanților atât în cadrul populației săsești, cât și a celei maghiare, privirile s-au îndreptat apoi

și spre români, care erau în majoritate ortodocși (schismatici), statutul bisericii lor fiind cel de religie tolerată. Astfel, s-a încercat atragerea acestora spre Reformă, metoda folosită fiind una considerată la momentul respectiv foarte atractivă și anume traducerea în limba română a cărților bisericești. Pe plan local chiar înființarea unei școli cu predare în limba română la Făgăraș, în speranța că instruirea unor viitori lideri în spirit protestant va duce la trecerea masivă a populației românești spre această nouă religie. Rezultatele nu au fost cele scontate, însă pentru români traducerea Bibliei și înființarea școlii din Făgăraș au reprezentat un mare avantaj.

Odată cu stingerea familiei Zápolya supremația protestanților a luat sfârșit, în perioada următoare având loc treptat o restaurare a puterii Bisericii Catolice în Transilvania. O sincopă va apărea în anul 1599, odată cu urcarea pe tronul Ardealului a lui Mihai Viteazul, când Biserica ortodoxă a reintrat sub jurisdicția Mitropoliei de la Târgoviște. Acest moment este semnificativ, pentru că acum ortodoxia va fi recunoscută ca religie acceptată, chiar și pentru o scurtă perioadă de timp. Pe plan local, Mihai Viteazul ctitorește în Făgăraș o biserică pentru românii ortodocși, însă în 1617 aceasta nu mai exista. Despre acest lăcaș se poate afirma că a fost prima biserică ortodoxă atestată în orașul Făgăraș.

Revenind la zona Făgărașului, în această perioadă de sfârșit de secol XVI religia oficială și predominantă era cea reformată calvină, sub jurisdicția acesteia fiind așezate celelalte două religii, luterană și ortodoxă.

Începutul secolului al XVII-lea a adus o nouă confruntare între curentul contrareformei, sprijinit mai ales în perioada generalului Basta, și nobilimea calvină, care se soldează cu revolta ultimilor și înfrângerea catolicilor, acest veac fiind astfel dominat de calvini.

Pe plan local trebuie oarecum lămurită situația reală a Țării Făgărașului, pentru că, după cum se poate vedea mai sus, teoretic, *de jure*, ea aparținea Comitatului de Alba, însă *de facto* aici s-a păstrat vechiul drept obținut în 1541, de Liber baronatus, invocat de făgărășeni pentru a-și păstra poziția privilegiată față de Comitat. Printre privilegiile acordate de acest drept se numărau și autonomia administrativă și cea economică.

Această situație va fi transpusă și pe plan bisericesc. Astfel, oficial, situația bisericilor din spațiul făgărășean arăta în felul următor: Biserica sașilor (luterană) aparținea Consistoriului Bisericii Luterane din Transilvania, cu sediul la Sibiu, iar Biserica ortodocșilor aparținea de Mitropolia de la Alba, pe când maghiarii aparțineau de Consistoriul calvin al Transilvaniei, cu sediul la Cluj. Practic, însă, situația era cu totul alta: bisericile luterană și ortodoxă se aflau sub

jurisdicția celei calvine în cea mai mare parte a timpului, formând astfel o biserică făgărășeană autonomă. Acest control asupra bisericilor luterane și ortodoxe se manifesta prin faptul că episcopul calvin era singura autoritate care putea face vizite/controale canonice în aceste zone, cu mențiunea că teoretic erau scoase de sub tutela comitatului, dar se aflau sub control/vizită episcopală calvină. Astfel, pe parcursul secolului al XVII-lea, spațiul bisericesc făgărășean a fost dominat de Biserica reformată calvină, un aport important avându-l principiul calvin ardeleni, care erau și stăpâni ai domeniului Făgărașului. Bisericile luterană și ortodoxă erau considerate doar anexe plătitoare de impozit primeia.

Spre sfârșitul secolului al XVII-lea se poate observa o reabilitare a forțelor catolice în Principat, inclusiv în Țara Făgărașului. Acest lucru se poate sesiza mai ales după anul 1686, odată cu intrarea trupelor imperiale în Transilvania. Acum, cât și pe parcursul secolului următor, a avut loc puternica ofensivă religioasă a catolicilor, care vor reuși cu aportul consistent al autorităților habsburgice să impună unei importante părți a populației românești Unirea cu Roma. Acest fenomen a împărțit pentru aproximativ 250 de ani mediul românesc transilvănean în două.

În capitolul referitor la construcția lăcașelor de cult am realizat o scurtă retrospectivă a lăcașurilor săpate în piatră din țara noastră, ajungând cu ele până în zona Făgărașului, unde se găsesc două astfel de monumente: complexul monahal de la Comăna, format din mai multe chilii, și mănăstirea rupestră de la Șinca Veche, încadrate în secolele XIV-XV. Cu privire la construcția bisericilor din lemn s-a realizat o descriere a celor existente și atestate în satele făgărășene.

Trebuie remarcat că în mediul românesc ardelean dreptul de a construi biserici din piatră a fost interzis încă din 1297 de regalitatea maghiară, aceasta fiind cauza pentru care bisericile de zid sunt construite atât de târziu, în comparație cu bisericile celorlalte etnii, precum sașii și maghiarii.

O concluzie care se poate desprinde la acest subcapitol este că cel mai probabil în toate localitățile zonei noastre, deși nu sunt atestate documentar, primele lăcașuri de cult au fost de lemn, ulterior fiind construite cele de cărămidă și piatră.

Tot în această categorie am introdus și o scurtă prezentare a mănăstirilor din zonă. Aici este momentul să spunem că noi considerăm că aceste mănăstiri au avut o influență deosebită asupra populației românești ortodoxe. Rădăcinile acestora ar trebui căutate în vechiul centru slav din zona noastră. Datorită luptelor pentru impunerea Unirii cu Roma, cea mai mare parte a acestor

așezăminte monahale a fost distrusă în jurul datei de 3 iunie 1761, din ordinul generalului Adolf N. Bukow, comandantul militar al Transilvaniei.

Un alt punct pe care vrem să-l atingem este că noi considerăm că, alături de mănăstirea de la Sâmbăta, al doilea centru de importanță a fost zona Șinca. Existența celor cinci mănăstiri pe teritoriul acestei localități este un argument important de luat în calcul în sprijinul acestei idei. Un alt argument este legat de faptul că aici se află mănăstirea rupestră de pe Crețu, datată în secolele XIV-XV, deci printre cele mai vechi din zonă.

Următorul argument este legat de faptul că la mănăstirea din partea de sus a hotarului (viitoarea Șinca Nouă), înainte de 1761 exista o școală teologică unde veneau la învățătură și la instruire tineri din tot arealul ardelean. Tot în sprijinul acestei idei vine și faptul că sătenii din zonă s-au consultat cu călugării în privința acceptării armelor pentru a intra în regimentul de graniță creat de guvernul austriac și în zona făgărășeană, fără a renunța la ortodoxie. Cei care au refuzat însă armele și unirea au părăsit satul Șinca și au pribegit o parte în Țara Românească, altă parte, 4-5 familii, urcând spre munte, unde au înființat după 1761 Șinca Nouă.

Bisericile de zid din zona făgărășeană au cunoscut mai multe categorisiri. Într-o primă fază considerăm că le putem diviza în patru categorii, în funcție de ctitorii lor: ctitorite de obștea satului, de preoți, de boieri locali și de cei din Țara Românească (voievozi, boieri și negustori).

Al doilea criteriu care trebuie luat în calcul este cel al arhitecturii, de aici rezultând trei categorii: biserici anterioare epocii brâncovenești, brâncovenești și de influență brâncovenească. Perioadei ante brâncovenești îi aparțin cinci lăcașuri de cult, celei brâncovenești trei, iar ultimei 16 monumente.

Cele anterioare ctitoriilor brâncovenești au elemente locale împletite cu stilurile clasice, romanicul și goticul, peste care s-au suprapus anumite influențe sud-carpaticе. Putem astfel vorbi de o școală de arhitectură locală care a fost puternic influențată de stilul brâncovenesc, adaptând noilor realități construcția bisericilor de zid din zona extracarpatică. Ctitorii brâncovenești sunt cele de la Făgăraș, Sâmbăta și Poiana Mărului. În ultima categorie se regăsesc multe elemente aparținând stilului brâncovenesc.

Din capitolul dedicat spiritualității făgărășene, în prima parte marcăm momentele în care apare sincretismul dintre sărbătorile păgâne și cele creștine, care a dus la suprapunerea și în zona noastră a acestor datini și obiceiuri, cele vechi aparținând fondului precreștin, îmbinându-se cu

cele aparținând noului curent. Apoi am relatat modul de desfășurare al sărbătorilor de iarnă în zonă, cu colindele copiilor, apoi ale tinerilor și ale celor maturi.

În legătură cu colindul tinerilor necăsătoriți, acesta este cel mai spectaculos, deoarece ei se reuneau în fiecare an în perioada sărbătorilor de iarnă, între Sf. Nicolae (6 decembrie) și Sf. Ioan (7 ianuarie), într-o asociație ce purta diferite denumiri în funcție de localitate: obcină, olohidă, ceată, turcă sau societate, fiind atestată documentar din 1765 la Comăna de Jos. Se pare că Regimentul de graniță din care făceau parte majoritatea satelor fâgărășene și-a pus amprenta asupra funcționării acestor organizații, care își vor desfășura activitatea pe baza unui regulament inspirat de statutele grănicerești.

Există localități în care Ceata poartă denumirea de Turcă. Acest obicei este considerat de unii autori chiar precreștin și anume colinda cu Capra, care mai era cunoscută sub denumirile de Turcă și Boriță. Se mergea la colindat în același timp cu Ceata de feciori sau separat. Prima descriere a acestui obicei a fost realizată în 1714 de către Dimitrie Cantemir în celebra sa lucrare „*Descriptio Moldaviae*”.

În general constituirea Cetei se făcea de Sf. Nicolae, dar existau și excepții când ea se strângea mai devreme: pe 14 noiembrie (Recea) sau la 1 decembrie (Mărgineni).

Printre criteriile pe care trebuia să le îndeplinească un cetaș se numărau: hărnicia, cinstea sau omenia, comportamentul adecvat în comunitate, frumusețea trupului (trebuiau să fie „chipeși”) și nu în ultimul rând trebuia să fie un bun cunoscător al obiceiurilor satului, să stăpânească jocurile și colindele tradiționale.

Urma apoi alegerea a conducătorilor, a „*domnilor*”. Modul de alegere era diferențiat de la sat la sat: prin aclamație, prin vot, prin licitație (cine da mai mulți bani) sau prin ridicarea la grindă, acesta din urmă putând fi pus în legătură cu vechea tradiție medievală de ridicare a cavalerilor pe scut după investire. Locul de întâlnire al feciorilor era la fel de diferit: la biserică, pe podul din centrul localității, la casa viitorului vătaf mare, la primărie sau în cele mai multe cazuri la cârciumă.

Demnitățile sau funcțiile principale în Ceată difereau ca număr și ca denumire de la sat la sat: vătaf mare (în funcție de localitate jude, primar sau birău); vătaf mic, ajutorul vătafului mare; stegar; crășmar; pivnițer sau chipăruș; casier sau sameș; colcer sau bucătar; colăcar; jucător; armaș (2); fochist; iapa sau catârul. Prin urmare, ceata avea organizare proprie, cu funcții și sarcini, uneori și cu statute proprii, desfășurând activități comune, în scop comun, cu conștiință comună, în unire cu întreaga comunitate.

Toți membrii au obligația să asculte de vătaf: nimeni nu putea părăsi gazda fără permisiunea sa, iar aceasta nu putea fi acordată decât după ce era adusă la cunoștința întregii adunări; nu aveau voie să întârzie, să intre în casă cu căciula pe cap, nici să stea cu coatele pe masă în timpul mesei etc.

Ceata se întrunea la gazdă pentru învățarea colindelor, a jocurilor și a obiceiurilor. Feciorii vărsau cota de bani stabilită. Conform regulamentului cetei, membrii săi nu se îmbătau, certau sau bate nici între ei, nici cu alții. La joc jucau toate fetele la rând, fie frumoase, fie urâte, sărace sau bogate și în sărbători mergeau la biserică. Se angajau să mănânce și să doarmă la gazdă de la Crăciun până la Sf. Ioan.

Cei care încălcau aceste norme erau pedepsiți. Pedepsele puteau consta în amendă în bani, în natură, care se plătea cu băutură, și chiar până la excluderea din ceată, acest lucru însemnând că pedepsitul nu mai avea dreptul să poarte văstra și nici să participe la serbările organizate de aceasta, ultima fiind cea mai drastică. Cei care fugeau acasă sau cu vreo mândruță fără acordul vătafului și erau prinși asupra faptului (până să se întoarcă la gazdă), erau osândiți la o pedeapsă interesantă: erau legați pe o săniuță, însoțită de muzică, și purtați în hazul lumii prin sat, fiind obligați să strige „cine-o face ca mine, ca mine să pățească”. În alte părți pedeapsa se executa prin suspendarea de stâlpul porții, de unde își striga vina.

Urmează o serie de obiceiuri legate de sărbătorile de peste an, oprindu-ne asupra unuia binecunoscut în zonă – Plugarul. Obiceiul are o vechime care premerge creștinismul, dovadă fiind gesturile și imaginile mitice și arhaice care însoțesc ritualul. Creștinismul a introdus vagi simboluri și rugăciuni, cu rolul de a întări efectele magice ale vechilor practici. În trecut, sărbătoarea se desfășura în ziua de Sf. Gheorghe, fiind cunoscut faptul că acest sfânt a învins balaurul tot pe malul unei ape, deci tema centrală este a luptei dintre bine și rău. Cum în majoritatea anilor pica în Postul Paștelui, desfășurarea evenimentului a fost transferată a doua zi de Paște.

Acțiunile Plugarului veneau să întărească vechile credințe conform cărora binele, simbolizat în cazul nostru de Plugar, învinge răul, simbolizat de forțele naturii, întunericul și frigul, prin mijlocirea necondiționată a căldurii (soarelui) și a apei, elemente absolut necesare renașterii naturii. Deci asocierea Plugarului cu Sf. Gheorghe nu este întâmplătoare.

Până la începutul secolului al XX-lea datina și-a mai păstrat încă semnificația originală, deși magia se retrace treptat din conștiința acestora. După anul 1900 obiceiul se degradează, încetul cu încetul, simplificându-se și dezvelindu-se de stratul magic. În urma progresului agriculturii și a

însușirii cunoștințelor despre natură, și în concordanță cu ele și a evoluției materiale și spirituale a satului făgărășean, datina Plugarului a continuat ca sărbătoare rustică cu caracter de petrecere populară.

O altă parte a fost dedicată riturilor de trecere: naștere, nuntă și înmormântare.

Nașterea este unul dintre evenimentele principale ale vieții oamenilor, fiind sărbătorită cu respectarea vechilor cutume, deși o parte din semnificația magică a ritualului s-a diminuat până la eliminarea aproape totală. Totuși, unele reminiscențe se mai pot observa în anumite momente, cum ar fi punerea busuiocului în apa de botez sau în cana de la biserică.

Nunta tradițională a dăinuit în Țara Făgărașului până la cel de Al Doilea Război Mondial. Transformările sociale de după, cu adânci implicații în viața economică și culturală a zonei, au dus la dizolvarea formelor vechi. Au fost abandonate rând pe rând practicile magice ce reflectau vechile credințe populare, care purtau în ele mesajul veacurilor.

Obiceiurile legate de ultima parte a riturilor de trecere au avut și mai au o importanță deosebită în viața celor din zona noastră. Este cert, însă, că o parte a acestor ritualuri au o semnificație care trebuie căutată mult mai adânc în negura timpului, ele depășind cu mult creștinismul și aici facem referire la „mărul mortului”.

O serie de momente și gesturi care trebuie făcute în aceste ritualuri și-au pierdut vechile semnificații și sunt teatratizate astăzi mecanic, fără să le mai fie cunoscut exact sensul.

În capitolul dedicat miturilor și legendelor populare am realizat o trecere în revistă a acestora. În prima categorie am introdus legende legate de înființarea unor localități din zona făgărășeană, identificând zece. A doua a fost dedicată legendelor referitoare la izvoare, văi (pâraie), fântâni, movile (dealuri), șanțuri și poieni, identificând șase. Apoi am inclus legende legate de animalul fantastic denumit balaur; apar mai ales în mediul german, dar și maghiar, fiind identificate patru, aici incluzând-o și pe cea de la Șercaia.

Ultima categorie este legată de ciumă, boala care a îngrozit omenirea până spre perioada modernă. Principala preocupare a constituit-o identificarea ritualului ce viza alungarea molimei, practicat în Transilvania cu precădere de-a lungul marilor rute comerciale. În zonă am putut identifica ritualul în trei localități.

Din legendele legate de întemeierea localităților putem observa diversitatea modului de alegere a numelor acestora. Putem chiar realiza un tipar, numele venind din anumite îndeletniciri ale locuitorilor, ca de exemplu numele localităților Corbi și Sâmbăta.

Despre legendele apărute odată cu așezarea sașilor pe aceste meleaguri, putem afirma că au o semnificație aparte, reprezentând de fapt lupta eternă dintre bine și rău, lupta dintre noii veniți și cei de obârșie, sau în alt plan o luptă fantastică în care nu puterea fizică este cea care triumfă, ci agerimea minții, un exemplu de urmat că indiferent de obstacol omul poate să învingă, să-și atingă scopul.

În legătură cu obiceiul Cămeșii Ciumei, aceasta apare cu o frecvență mai mare în zonele mărginașe sau de graniță, mai ales în Transilvania, locuri pe unde intrau mărfurile și străinii (rutele comerciale).

Cât de adânc erau ancorate aceste obiceiuri în viața de zi cu zi a locuitorilor satelor făgărășene putem vedea și din descrierea legendei Sf. Haralambie, care este cinstit în mod deosebit în Țara Făgărașului, atributele sale fiind chiar de protecție împotriva acestei teribile boli care era ciurma. Legenda sa a devenit și sursă de inspirație pentru meșterii iconari care vor activa în această perioadă în zonă.